

ОСВІТА У ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИХ РЕФЛЕКСІЯХ

УДК: 574.22:377.8

Троїцька Т.С., Тараненко Г.Г.

КОЕВОЛЮЦІЙНА ПАРАДИГМА ЯК ОДНА З ВИЗНАЧАЛЬНИХ ДЕТЕРМІНАНТ АНТРОПОЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Питання загальнолюдських цінностей та пріоритетів актуалізувалося з початком ХХІ сторіччя, змусивши людство більш глибоко усвідомити взаємозалежність усіх елементів цього світу і переглянути своє місце та роль у ньому. В ситуації, що склалася, особлива увага почала відводитися теорії та практиці освіти, стан якої засвідчує присутність слабкого зв'язку із життям та практикою, домінування словесних методів навчання, проблему з вибором програм і методик навчання, які б відповідали вимогам сучасності. І це незважаючи на те, що погіршення стану навколишнього середовища звернуло увагу світового співтовариства на необхідність змінити споживацьке ставлення людей до природи (тема загрозливого стану майбутнього людства активно почала обговорюватися ще у 1972 р. у Стокгольмі на Конференції ООН з навколишнього середовища та продовжила свій розвиток у доповіді Римського клубу „Межі росту”).

Отже, освіта у зазначеному контексті розглядається як один із найважливіших механізмів (поряд із заходами політичного й економічного характеру) з гармонізації відносин у система „людина-природа”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Коеволюційна стратегія, що зараз активно розвивається, пов'язана із колізією протистояння техногенного суспільства і змінюваної ним природи (В. Вернадський, М. Мойсєєв та ін.). Аналіз коеволюційної методологічної установки дає можливість усвідомити загальність цього феномена на всіх рівнях розвитку. Мова йде про коеволюційне розуміння розвитку не тільки природи і суспільства, але й про коеволюцію ідей (В. Кутирєв, Л. Губерський, В. Данилов-Данильян, І. Добронравова, Д. Єрмаков та ін.). Кризові епохи підсилюють інтерес людини до самої себе, до свого життя, цілей й цінностей. Зрілість антропологічної проблеми надає підстави сподіватися на можливість успішного розвитку філософії життя та людини, здатних у своєму співробітництві відновити втрачену єдність Homo Sapiens зі світом.

Наприкінці ХХ століття евристичні можливості концепції коеволюції підкреслювалися в багатьох дослідженнях з пошуку шляхів розв'язання глобальних проблем людства, і головне – глобальної екологічної кризи. Серед них варто виділити роботи відомих дослідників, зокрема, М. Голубця, Т. Гардашук, М. Кисельова, В. Крисаченка, М. Мойсєєва, Л. Сидоренко та інших, які розглядають коеволюційну парадигму в її методологічних і світоглядних можливостях, чимало вчених звертаються до евристичних можливостей концепції коеволюції (Ф. Вольвач, М. Дробноход, С. Іващенко,

В. Крисаченко, В. Маршицька, М. Мойсеєв, Л. Сидоренко, М. Соннова, А. Степанюк, Г. Тарасенко та ін.).

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування необхідності імплементації коеволюційної парадигми у антропоєкологічну освіту.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній гуманітаристиці під терміном „коеволюція” розуміється такий спільний розвиток людства і біосфери, який не виводить параметри біосфери зі стану гомеостазу. На думку Л. Сидоренко, коеволюція людини і біосфери забезпечує збереження людського роду як біологічного виду й є головною умовою для подальшого розвитку людства в системі культури і цивілізації [8, с. 145].

Ще у минулому столітті М. Мойсеєв зазначав, що такий стан біосфери і суспільства, в якому реалізовано принцип коеволюції, не може виникнути сам по собі. Для цього на думку вченого, необхідно, щоб суспільство не тільки регламентувало свої дії, але й стало деякою керуючою підсистемою біосфери, яка спрямовує розвиток суспільства таким чином, щоб він сприяв розвитку біосфери у цілому. Період в історії людства, протягом якого людський розум буде спроможний визначити умови, необхідні для забезпечення коеволюції природи й суспільства і коли почне формуватися „колективна воля людей”, необхідна для їх реалізації, тобто для розвитку процесу ноосферогенезу, дослідник називав „епоху ноосфери”, а необхідні умови – „екологічним імперативом”. М. Мойсеєв був переконаний, що за умови подолання людством глобальної кризи, вся подальша історія стане історією ноосферогенезу, де будуть безперервно змінюватися умови життя людини і, відповідно, умови екологічного імперативу [5, с. 155].

Переважає більшість науковців визнає, що оптимальна взаємодія з навколишнім світом передбачає наявність усесторонньої та об’єктивної інформації про нього. І в цьому контексті знання, основу яких складає коеволюційна парадигма мають величезний виховний потенціал, адже саме вони змушують особистість замислитись, надихають на переоцінку традиційних світоглядних і психологічних переконань щодо багатьох аспектів життєдіяльності людини, тобто на формування певного імперативу діяльності, а саме екологічного.

У процесі формування коеволюційного світогляду актуальним постає питання про антропоєкологічний підхід в освіті, який активно досліджується такими вченими як С. Кривих, А. Макареню, Л. Рахлевською та ін. Так, зокрема, С. Кривих вважає антропоєкологію інтегральною дисципліною, яка вивчає процес побудови людиною своєї життєдіяльності у взаємодії з природою, соціумом, культурою, досліджує визначальні фактори якості життя та необхідні умови для реалізації ціннісних установок особистості, а також труднощі які при цьому слід здолати [4, с. 136]. На думку дослідниці, антропоєкологічний підхід до вирішення освітніх задач виходить з того, що людина є вищою цінністю й мірилом ефективності цивілізації як способу організації життя людей та їх спільнот [4, с. 136]. Вчена зазначає, що розглядаючи всі навчальні предмети, антропоєкологія визначає усі факти

антропогенного впливу на природу та їх зворотній вплив, що підтверджує необхідність орієнтації вчителя-предметника на розкриття поняття „життєдіяльність” засобами свого предмету [4, с. 136-137].

Антропоекологічний підхід дає змогу на якісно новому рівні створити належні умови в проектуванні навчальних планів і освітніх програм, до яких належать предметна підготовка, глобальна (предметна) освіта, організація зазначених планів і програм на основі принципів, що уможливають здійснення рефлексії та саморефлексії, корекції визначених шляхів і зміну (у разі потреби) характеру соціокультурного й природного середовища. Зважаючи на те, що поняття „синтез” є основним для антропоекологічного методологічного підходу, що забезпечує педагогічну науку спроможністю цілісного пізнання зовнішнього світу і людини як природної та соціальної істоти, можна вважати антропоекологічний підхід синтезом ресурсів і можливостей формування ціннісного ставлення особистості до природи, основу якого складає ідея коеволюції людини і природи.

Отже, можна припустити, що фактологічна сторона сучасної освіти, відіграючи належну роль, все-таки має поступитися місцем на користь інших, більш важливих завдань. Наразі варто опікуватись тим, яке знання про природу буде розвивати у людини, що навчається ціннісне ставлення до неї.

Нашій освітянській системі, вважають автори колективної монографії „Концептуальні виміри екологічної свідомості” (2003 р.), багато шкоди приносить помітне домінування агресивного аматорства над професіоналізмом. У результаті в зараціоналізованих навчальних програмах відсутній емоційний фон, докільля (природа) розглядається фрагментарно, а вся освітянська система орієнтується на вивчення засобів „перетворення світу”. Взаємини людини з природою й дотепер розглядаються як протистояння двох автономних, багато в чому ворожих, світів – „світу природи” та „світу людини” [2, с. 13].

Формуванню нової – коеволюційної – картини культурного світу, яка може виконувати функцію стратегічного орієнтування в повсякденному житті людини, пропонуючи нове бачення світу, якому притаманна діалогова взаємодія, культурний плюралізм, цілісність, темпоральність і складність сприяє діалогове мислення особистості. Проблема діалогізації освітнього простору стала активно розробляти наприкінці ХХ століття, що обумовлено зміною парадигми людського світовідчуття і світосприйняття. Гуманітарне мислення, виступає сьогодні як діалог освітньої культури щодо екзистенційних проблем, як рівноправне спілкування різних культур, втілене в художніх надбаннях, і як форма спілкування людей, коли голос кожної людини, яка висловлює свої думки та уявлення про світ, є важливим для всіх.

Відмінною рисою сучасного етапу розвитку системи освіти є пошук нового міжпредметного полікультурного діалогу. Діалогове мислення, як мета інтегративного міждисциплінарного підходу, сприяє формуванню нової світоглядної позиції, заснованої на визнанні різноманітності світу, багатогранної складності соціокультурних процесів.

Значене підтверджує актуальність антропоекологічної освіти зміст якої зорієнтований на забезпечення оптимального балансу між локальним і

глобальним, між власним і спільним, „своїм” і „чужим”, на основі якого людина, формуючись як патріот своєї країни, може усвідомлювати реалії цілого світу, бути здатною жити і діяти в ньому, нести за нього власну частку відповідальності. Вважаємо, що сучасний освітній простір потребує активного використання концептуальних ідей, які сприятимуть становленню ціннісного ставлення особистості до природи у контексті тих трансформацій, що нині відбуваються.

Нові засади вітчизняної освітньої парадигми почали складатися на конструктивних ідеях культуротворення особистості, а головною їх рисою став пріоритет людини в освіті („Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)” (2002 р.), програма „Освіта (Україна ХХІ століття)” (1994 р.), проект концепції гуманізації загальної середньої освіти (1994 р.), державна концепція національного виховання (1996 р.), державні стандарти (1997, 2000, 2002 рр.), Національна доктрина розвитку освіти України ХХІ століття (2002 р.). В освітніх програмах різних рівнів наголошується, що освіта ХХІ сторіччя є освітою для людини, а її основою є розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної, здатної до самоосвіти і саморозвитку особистості, яка вмє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набутті знання і вміння для творчого розв’язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни тощо.

Динаміка соціальних та природних процесів спонукає до переосмислення феномену людської цивілізації та культури. Причому, процес переосмислення відбувається настільки радикально, що висловлюються серйозні претензії до сучасного наукового знання, його організаційних, когнітивних та світоглядних установок. Сучасна екологічна ситуація активно стимулює розвиток екологічних досліджень, а одержані результати за своєю світоглядною та методологічною значущістю набувають загальнонаукового статусу і суттєвим чином впливають на формування когнітивних стратегій не лише природознавства а й дисциплін гуманітарного комплексу. Зазначене спонукає до розширення засобів загальнонаукової та філософської рефлексії, спираючись на які можна було б переосмислити місце людини у світі, критично проаналізувати пройдений шлях і зорієнтуватися в напрямках подальшого розвитку світової цивілізації на антропоекологічних засадах.

Аналізуючи сучасний стан освіти, В. Кремень зазначає, що все більше актуалізується завдання забезпечення через систему окремих предметів цілісного бачення оточуючого світу та органічного включення в нього загальнолюдської, зокрема власної діяльності [3, с. 11].

Розглядаючи сучасні освітні пріоритети, Д. Єрмаков приходить до висновку, що сучасність готується до впровадження в освітній процес ідей і принципів сталого розвитку, і наголошує на тому, що учитель має усвідомити сам і вміти довести до свідомості учнів той факт, що вихід на новий рівень цивілізації, яка гармонійно поєднає інтереси природи, суспільства й економіки, залежатиме від конкретних дій людства [1, с. 126].

Потребу у зміні освітніх пріоритетів викликав не лише кризовий стан природи, а й сцієнтистсько-технократична свідомість, яка домінувала за

радянських часів майже у всіх навчальних закладах. Так, академік І. Зязюн виділяє два типи науково-педагогічної свідомості: сцієнтисько-технократичний та гуманістичний і характеризує перший як „проектуючий соціально-інженерну ідеологію в сферу дидактики, розглядає учіння як тотально конструйований процес з жорстоко запланованими, фіксованими результатами, що орієнтує учнів на засвоєння заданих зразків, наслідування чітко визначених еталонів”, а другий тип, є таким, що „у сфері учіння орієнтує учнів на самостійне засвоєння нового досвіду з неочевидними результатами, розвиток і саморозвиток своїх пізнавальних та особистісно-творчих можливостей” [7, с. 53].

Окрім цього дослідник виділяє і провідні категорії „технократично-орієнтованої (технологічної) наукової, педагогічної свідомості” та „гуманістично-орієнтованої (пошукової, творчої) науково-педагогічної свідомості”. Так, до першої групи він відносить: ефективність учіння, конкретизацію навчальних цілей, критерії засвоєння (еталонні результати), корегуючий зворотний зв'язок, формуючу і підсумовуючу оцінку, навчаючі процедури, наявність інформації та еталонів засвоєння, критеріальний контроль, повне засвоєння тощо; до другої: навчальне дослідження, процесуальну орієнтацію, розв'язання проблем, постановку та перевірку гіпотез, збір даних, експеримент, перенесення знань, моделювання, аргументацію, прийняття рішень, співвідношення моделі і реальності, рефлексивне, критичне, творче мислення, розвиток сприйнятливості, рольову гру, релевантність, пошук особистісного смислу тощо [7, с. 53].

Отже, стає зрозуміло, чому серед питань, вирішення яких відкладати неможна, слід визнати проблему просвітництва. У цьому контексті слушною є думка М. Мойсеєва про те, що кожна людина на Землі повинна мати деяке мінімальне уявлення про навколишнє середовище, труднощі і небезпеки, які чекають людей і т.д. [5, с. 340-341]. „Просвітницька програма повинна мати на меті не просто розповсюдження знань – потрібна деяка „екологічна атмосфера” у світовому співтоваристві, – пише М. Мойсєєв. Її створення – важкий і довготривалий процес. Проте „екологічний пріоритет” повинен утвердитися. Це основна умова можливості спрямованого розвитку біосфери і суспільства. Утвердження такого „клімату пріоритету”, у якому принципи гармонійної взаємодії з природою будуть займати головне місце, дозволить затвердитися і принципам екологічного планування” [6, с. 341].

Останнім часом у якості основи освіти у сфері навколишнього середовища розглядається концепція сталого розвитку, націлена на комплексне врахування трьох найважливіших аспектів навколишнього середовища – збереження природи, розвитку суспільства й економіки. „Така освіта, – зазначає Д. Єрмаков, – може забезпечити можливість участі кожної людини у вирішенні й попередженні соціо-еколого-економічних проблем” [1, с. 125-126].

Тож, визнаємо, що важливим постає питання задіяння всіх рівнів освіти. У цьому напрямі антропоєкологічна освіта, керівною засадою якої є коеволюційна парадигма, покликана відіграти важливу роль, оскільки спроможна звільнити суспільство від архаїки та консерватизму, підготувати

людину до людських відносин з природою та суспільством і надати їй розуміння свого місця у подальшому розвитку цивілізації.

„Ескізеко-майбутнього, – зазначають автори колективної монографії „Концептуальні виміри екологічної свідомості” (2003 р.), – навіюваний такими неологізмами нового тисячоріччя, як „ера екології”, „еко-безпечна цивілізаційна парадигма”, „час Великої Екологічної Альтернативи”, „перспектива біоінформаційної революції й інформаційної супермагістралі”, породжує сьогодні не просвітницьку ейфорію, а почуття екзистенціальної непевності, занепокоєння” [3, с. 219]. Саме тому звернення до коеволюційної складової антропоекологічної освіти безпосередньо пов’язане з процесом становлення відкритості системи освіти, яка зумовлює зорієнтованість на цілісний неподільний світ і його глобальні проблеми, усвідомлення пріоритетності загальнолюдських цінностей над груповими, національними чи класовими, інтеграцію у світові освітні структури.

Висновки. Отже, коеволюційна складова антропоекологічної освіти актуалізує перегляд людиною свого ставлення до природи, змушує змінити стиль діяльності та переоцінити життєві цінності, тобто виробити певні імперативи поведінки, передбачає вивчення процесу побудови людиною своєї життєдіяльності у взаємодії з природою, соціумом, культурою, дослідження визначальних факторів якості життя та необхідних умов для реалізації ціннісних установок особистості, а також труднощі, які при цьому варто здолати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермаков Д. Приоритеты экологического образования: от изучения экологии – к устойчивому развитию / Д. Ермаков // Народное образование. – 2005. – №2. – С. 122-126.
2. Концептуальні виміри екологічної свідомості / [М.М.Кисельов, В.Л.Деркач, А.В.Толстоухов та ін.]. – К.: Вид-во Парапан, 2003. – 312 с.
3. Кремень В. Філософія освіти ХХІ століття / В.Кремень // Вища школа. – 2002. – №6. – С. 9-17.
4. Кривых С.В. Антропологическая модель образования / С.В.Кривых // Образование и культура Северо-Западной России. – СПб., 2001. – Вып. 6. – С. 135-147.
5. Моисеев Н.Н. Универсум. Информация. Общество / Н.Н.Моисеев. – М.: Устойчивый мир, 2001. – 200 с.
6. Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера / Н.Н.Моисеев. – М.: Мол. гвардия, 1990. – 351 с.
7. Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта: міжнародний аспект // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: [За ред. І.А.Зязюна] – Київ: Вид-во „Віпол”, 2000. – 636 с.
8. Сидоренко Л.І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ресурси: навч. посібник / Л.І.Сидоренко. – К.: ПАРАПАН, 2002. – 150 с.

АНОТАЦІЯ

Троїцька Т.С., Тараненко Г.Г. Коеволюційна парадигма як одна з визначальних детермінант антропоєкологічної освіти. Розглянуто актуальність коеволюційної парадигми у сучасному освітньому просторі та підкреслено необхідність імплементації коеволюційної парадигми у антропоєкологічну освіту.

Ключові слова: коеволюційна парадигма, антропоєкологічна освіта, коеволюція людини і природи.

АННОТАЦИЯ

Троицкая Т.С., Тараненко Г.Г. Козволюционная парадигма как одна из ведущих детерминант антропоэкологического образования. Рассмотрена актуальность коэволюционной парадигмы в современном образовательном пространстве и подчеркнута необходимость имплементации коэволюционной парадигмы в антропоэкологическое образование.

Ключевые слова: коэволюционная парадигма, антропоэкологическое образование, коэволюция человека и природы.

SUMMARY

Troitskaya T.S., Taranenko G.G. Coevolutional paradigm as one of the leading determinants of anthropo-ecological education. The actuality of coevolutional paradigm in modern educational space has been considered and the necessity to implement coevolutional paradigm in anthropo-ecological education has been emphasized.

Key words: coevolutional paradigm, anthropo-ecological education, coevolution of humans and the nature.

УДК 378.1:37:111.852:784

Василенко Л.М.

ГЕДОНІСТИЧНІ ОСНОВИ ЕСТЕТИЧНОГО У ЦАРИНІ ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Постановка проблеми. Слід зазначити, що мистецтво на сучасному етапі розвитку суспільства відіграє все більш активну роль в житті людей. Про це красномовно свідчить зростання тиражування книг, відвідування театрів і кінотеатрів, вистав, спостерігається більш широке проникнення художньо-мистецького початку в різні сфери суспільної свідомості, підвищення уваги до естетичного виховання тощо. Таке положення мистецтва в культурі робить особливо важливим вироблення правильного і глибокого теоретичного осмислення його реальних можливостей участі в розвитку суспільства. Це потрібно для того, щоб не ставити перед мистецтвом завдань, які воно не в силах вирішувати, і в той же час не випускати з поля зору ті або інші доступні йому форми активності. От чому такого значення набуває науковий аналіз функцій мистецтва, який здійснює естетична наука.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософія ХХ століття представляє музику як предмет логіки (А.Ф.Лосєв), музику у світлі загальної